

**МОНГОЛ АНАГААХ УХААНЫ СУДАС БАРЬЖ ШИНЖЛЭХ
АРГЫН ОНОЛЫН ЗАРИМ ОЙЛГОЛТЫГ СУДЛАХ НЬ**

*Чен Юүлин, П.Молор-Эрдэнэ, Ш.Болд
АШУУИС-ийн МАУОУС*

**THE STUDY OF SOME THEORETICAL CONCEPTS OF
PULSE READING METHOD IN TRADITIONAL MONGOLIAN MEDICINE**

*Chen Yu Lin, Molor-Erdene.P, Bold.Sh
International School of Mongolian Medicine, MNUMS*

Introduction

Traditional Mongolian medicine pulse diagnosis is one of the three major assessments in consultation. Possessing thorough pulse feeling skill, the main diagnostic method of traditional medicine, makes a direct impact to treatment results. Unfortunately, there has not been much research done on determining the scientific nature of the pulse feeling diagnostic method in Mongolia. Therefore, the topic was selected in order to clarify some issues of history and theory of the pulse feeling method and to prove the method with practical application.

Highlight some of the theoretical concepts of the traditional medicine approach to pulse reading. When feeling the pulse, the index finger is pressed lightly to feel the skin, the middle finger is pressed with medium pressure to feel the muscle tissue and the ring finger is pressed hard to feel the bone of the doctor is pressed lightly in order to distinguish the twisted blood flow changes overcoming the resistance of sequential pressure. We also identified that the pulse feeling is based on the nature and connection of the wind and blood and their actions in regard to traditional medicine, whereas by modern medical theory; it is based on functioning factors of vascular muscle layers, pulse rate, pressure to vascular wall and condition of vascular wall as well as thickness and thinness of blood flow. In addition to the method being effective when detecting pregnancy and gender of fetus of patients at the maternity hospital, it is definite that it can be basis of identifying the characteristic of pulse of warm and cold diseases.

Key words: Traditional medicine, pulse feeling, nature, theory

Судалгааны ажлын үндэслэл

XVI зууны сүүлчээс хойших үеийн Монголын шашин, соёлын нэрт зүтгэлтэн, гүн ухаантан, эмч маарамбууд Энэтхэгийн Аюурвед, Төвөд, Хятад анагаах ухааны судар, шашдируудыг ариутган шүүж хянан засварлаж, өөрийн орны нөхцөл байдал ёс заншил, ахуй, байгалийн баялагт тохируулан орчуулж тайлбар, тайлал хийсэн олон арван ном зохиол бүтээн туурвин анагаах ухааны хөгжилд үнэтэй хувь нэмрээ оруулахын зэрэгцээ агуулга, хэрэглээг баяжуулан хөгжүүлсээр өнөөг хүрч иржээ.

Тийм ч учраас Монголын уламжлалт

анагаах ухааны ном бүтээлийн агуулгыг нарийвчлан судлах онолын үндэс, практик ололтыг өнөөгийн өрнийн анагаах ухаантай харьцуулан хослон давхцах шижмийг зөв танин тайлбарлах нь Монголын анагаах ухааны цаашдын хөгжилд нэн чухал бөгөөд шинжлэх ухааны хувьд гол судлахуун мөн юм¹.

Уламжлалт анагаах ухаан дахь хүний биеийн үйл ажиллагаа бүтцийн нэгдлийг тухайн үеийн гүн ухааны сэтгэлгээ, ахуй амьдралтай нягт уялдуулан судлах нь түүний үндэс язгуур, эх сурвалж онолыг зөв ухаарч мэдэхэд чухал билээ.

Ялангуяа уламжлалт анагаах ухааны оношилгооны гол арга судас барьж шинжлэх ёсыг уламжлал ёсоор сайтар эзэмших нь эмчилгээний үр дүнд шууд нөлөөлөх учир холбогдолтой байдаг.

Одоогоор судас барьж оношлох аргын шинжлэх ухааны мөн чанарыг тогтоох чиглэлээр манай улсын хувьд Б.Дагданбазар нарын² болон академич Ш.Болдын эрдмийн ажлаас³ өөр судалгааны ажил төдийлөн хийгдээгүй байна.

Тиймээс бид Монголын уламжлалт анагаах ухааны судас барьж оношлох аргын түүх, онолын зарим асуудлыг тодруулан судлахаар энэхүү сэдвийг сонгон авлаа.

Судалгааны ажлын зорилго

Уламжлалт анагаах ухааны судас барьж шинжлэх аргын онолын зарим асуудлыг тодруулан гаргах,

Судалгааны арга зүй

1. Судалгааны гол материал

Уламжлалт анагаах ухааны шүнгийн ном “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс”⁴, уг номын тайлбар “Зарлигийн эрхэст харанхуйг арилгагч зул”⁵ зохиол.

2. Судалгааны арга

- Эх бичиг, сурвалж бичгийн судлалын арга
Судалгаанд ашигласан хэрэглэгдэхүүн, судар ном, судалгааны бүтээлийг ажлынхаа зорилго, зорилтуудад нийцүүлэн бичигдсэн хугацаагаар нь эрт үеэс нь эхлэн эрэмбэлэн жагсааж агуулгыг нь судалж, гол баримт, шинэлэг санааг бусад эх ном, зохиолтай харьцуулан, шүүн тунгааж үзнэ.

- Харьцуулалтын арга

Харьцуулалтын аргаар судалгааны нэг үр дүнг нөгөөтэй нь жишин үзэж төсөөтэй болон ялгаатай талыг тодруулан дүгнэлт өгнө. Ихэвчлэн нэг төрлийн төсөөтэй судалгааг хооронд нь жишиж үзнэ.

Судалгааны ажлын үр дүн

“Хөх Биндэрья” [7]-д “Хөврөлийн хүйс

тогтсоны дараа амин судас буюу ум судасны чадлаар хөврөлийн бие нь загасны хэлбэртэй уртлаг болох тул энэ үеийг загасны үе гэдэг” хэмээн өгүүлжээ. Ер нь судасны тухай дорно дахины анагаах ухаанд нилээд тодорхой гүнзгий судлагдсан бөгөөд хийсвэрлэсэн ойлголт, оюун дүгнэлт давамгайлж байдаг. “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс”-ийн “Онолын үндэс”⁸ - т “Судас гэдэг нь хий, цус гүйх сүв” мөн бөгөөд гадар, дотор бүхэнд барилдаж биеийг амьдруулах ба амь оршуулах үндэс мөн” гэж тэмдэглэжээ. Хүний судсыг ерөнхийд нь:

1. Хар судас
2. Цагаан судас
3. Насны судас
4. Судасны оньс гэх мэтээр хуваадаг.

Хар судас гэдэг нь өнгөөр ялгасан нэр бөгөөд аргын тал давамгайлсан гал махбодтой, зүрхтэй барилдсан цусны судас юм.

Үүнийг дотор нь : 1. Лугших судас (артери)

2. Намжуун судас (вен) гэж

2 зүйлээр ялгана.

Зүрхэнд хий, шар, бадганаас голлож түгээмэл гүйгч хий, бүтээгч шар оршиж зүрхний үйл ажиллагаа, лугшилтын хүчийг үүсгэх үндэс болдог. “Хөх Биндэрья”⁹ -д мах цусыг арвижуулагч 24 их судас түүнээс цул, савд барилдсан далд, бүдүүн 8 судсыг нуугдмал судас гэж нэрлэдэг. Мөчтэй барилдсан 16 бүдүүн судас нь дотор эрхтний нуугдмал судастай холбоотой байдаг. Эдгээрээс салсан ханаж болохгүй бэрх оньс 112, ханаж болох судасны бэлчир 77, нарийн судасны бэлчир 189, үүнээс дотор цул, савд 120, гадар мах, арьсанд 120, яс, чөмөгний 120, бүгд 360 судас. Түүнээс салсан нь цул, савд 233, мах, арьсанд 234, яс, чөмгөнд 233 нийтдээ 700 нарийн судасны бүр нарийн салаа гадар, дотор, завсар гуравт тоо тоймшгүй нарийн судас салбарлан бүх биеийг торлосон байдаг.

Дээр өгүүлсэн түг түмэн судасны дотроос

анх хүрэлцэх судсыг шинжлэхдээ лугших судасны эрүүл, өвчтэйг лугшилтаар ялган таньдаг. Судас барих аргын гол үндэс зүрхнээс шахагдсан гол судас, лугших судас буюу артериар урсах цусны гүйдэл, лугшилтын тоо, судасны хананд учруулах даралт, судасны ханын байдал, урсах цусны өтгөн, шингэн зэрэг олон зүйлд тулгуурлана. Гэхдээ зөвхөн баруун, зүүн гарын шууны 2 судсан дээр гурав хурууны өндгөөр цонгоор арьс, гангаар мах, чагаар ясыг төдий хөнгөн дарснаар таван цул, зургаан сав эрхтний өвчин эмгэг хий, шар, бадган аль нь болох мөн аль нь алинтайгаа хавсарсан, хурсан өвчний орныг эрхтнээр нь яг таг ялгадгийн учир шалтгааныг тайлахад дан дорно дахины анагаах ухааны онолоор, эсвэл дан өрнө дахины анагаах ухааны онолоор авч үзвэл өрөөсгөл болох, мухардлалд орж болзошгүй юм.

Бид лугших судасны ханын бүтэц, цусны урсгалын гол хүчин зүйлийн үндсийг судалж тайлбарлахдаа уламжлалт анагаах ухааны сурвалж материалд тулгуурлан доорх үндсэн асуудлыг дэвшүүлэн тавьж байна.

Дорно дахины анагаах ухаан нь хүний биеийн бүтцийг үйл ажиллагаанд нь шууд хамааруулан өргөн хүрээнд хийсвэрлэн ойлгодог бөгөөд лугших судасны гол мөн чанар нь зүрхний түгээмэл гүйгч хий түүний бэлгэ чанар-ширүүн, хөнгөн, нарийн, чийрэг, хөлбөрөнгүй хүчээр бүх биед цусыг тарааж, шимийн 7 тамирыг дэс дараалуулан боловсруулж байдаг бөгөөд лугших судас нь бүхний суурь тийн мэдлийг шүтэн үйлдэж зүрхний дунд оршин ум судасны хүчээр лугшдаг хэмээн үзнэ. Түгээмэл гүйгч хийн ширүүн, хөлбөрөнгүй бэлгэ чанар нь цусыг хуйларч эрчлэн урсах нь хүний зүрхний зүүн ховдлын гадна, дотнох тууш булчингийн ширхэг ташуу ороосон байдгаас агшихдаа мушгирах хөдөлгөөн хийснээр цус нь эрчлэн урсдаг үзэгдийн тухай В.В. Куприянов (1983)¹⁰ бичсэн

нь анхаарал татаж байна. Бидний бодлоор зүүн ховдлоос гардаг гол судасны гурван хагас саран хавхлага ч тэрхүү эрчлэн урсахад бууны голны бянтны үүрэг гүйцэтгэдэг байж болох талтай юм. Ер нь судсаар цус урсахад хоёр зарчимтай байна. Нэгдүгээрт шугаман хурдтай шахуургаар түлхэгдэн урсах, хоёрдугаарт ороомгоо даган эрчлэн урсах (бууны сум бянтны дагуу эрчлэн шидэгдэх) хүчний зарчим юм. Артерийн судасны ханын бүтцийг судласан судлаачид П.П.Дъяконов, Г.А.Савич (1951) К.Strong (1938), Н.Fischer (1951) булчингийн давхрага нь ороомгон байрлалтай байрладаг бөгөөд насанд хүрсэн хүний артерийн судасны булчингийн ороомгийн байрлал зүрхэнд ойр талдаа 85°, алслах тутам 60-45° байдаг. Харин настай (хөгшин) хүний судасны энэ байдал тодорхойгүй байдаг гэсэн нь настай хүний судас уртлаг лугшдагтай тохирч байна¹¹. Судасны булчингийн ороомгийн өнцөг нь зүрхэнд ойртох тутам мохоо болж цус хүчтэй эрчлэн урсдаг харин алслах тутам өнцөг нь хурц болж эрч нь сулардаг байна. Тийм ч учир судас барих үндсэн орныг тогтоохдоо хэдийгээр лугших судас нь толгой, хүзүү, хөл зэрэг биеийн цээж, доод хэсэгт байдаг боловч зүрхтэй ойр, хүзүү суганы хонхорт үзвэл асга уулын үерлэсэн усны дэргэд хэдэн хүмүүн харилцан ярилцахад үерлэсэн усны дууны эрхээр үл нэвтрэлцэхгүй лугаа адил зүрхнээс хол байх толгой ба хөлийн лугших судлыг үзэхэд Энэтхэг, Хятад тэргүүтэн холоос ирсэн жуулчны үгэнд үнэн худал элдэв зүйл байх адил өвчнийг онож үл чадна. Тийм учир үзэх орон нь биеийн цээж бөгс цул, сав бүхэнд ойр хол нь тэнцүү үерлэсэн газраас 500 алдын нэгэн хөрс газарт хэдэн хүн өндөр дуугаар хэлэлцэн өгүүлэхэд дууг нь хутгалдуулахгүйгээр энэ тэрний дуу байна¹² гэх мэтээр ялгадгийн адилаар өвчний шинжүүдийг үзэж мэдэх боломжтой шууны артерийг дарж мэдэрдэг. М.Н.Гуревич, С.А.

Берштейн (1972) нар артерийн булчингийн давхаргын ширхэгийн чиглэлийг цагираг буюу судасны уртын дагуу хурц өнцгөөр байрладаг¹³ гэжээ. Мөн артерийн судасны булчингийн ширхэгийн ороомог байрлалаас гадна түүний ханын уян ширхэг ороомог байрлалтай байдгийг В.В.Серов, А.Б.Шахтер (1981)¹⁴ нар бичжээ. В.В.Куприянов (1969), В.В.Куприянов, Я.Л.Караганов, В.И.Козлов (1975) нар түүнийг анх нотлон бичихдээ: Цусны болон тунгалгийн судасны ханын гөлгөр булчингийн ороомгон байрлал нь судасны ханын идэвхтэй хөдөлгөөнийг хангадаг учир тэр нь булчингийн агшилтаар лугшилтын энерги үүсдэг нь зүрхний агшилтын хүчийг сэлбэх хүч болдог гэснийг М.В.Яновский “Захын зүрх” гэж нэрлэсэн байдаг¹⁵. Судас барихдаа дотор бүлээн амьсгал гадагш алдаагүй, гадны хүйтэн амьсгал нэвтрээгүй, орноос нь хөдөлгөлгүй идээ амсуулалгүй, хучлага эс хуулан, амьсгал тэгш, судас өөрийн орондоо оршин цагт үз¹⁶ гэж заадаг нь амьсгал, зүрх судасны ажиллагаанд гаднын болон хөдөлгөөний нөлөөгүй таван цул, зургаан саваар эргэх цусны урсгалын хэм хэмжээний эрчим өөрчлөгдөөгүй, чухамхүү өвчин эмгэг алинд нь байгаа ялгарах цагт шинжих явдал онол арга зүйн гүн үндэстэй байна.

Судас барихад даралтын хэмжээ долоовор хуруу ба цонгоор арьс, дунд хуруу ба гангаар мах, ядам хураа ба чагаар ясыг төдий хөнгөн дардаг нь дараалсан хөнгөн даралтын эсэргүүцлийг даван орж ирж буй цусны эрчилсэн урсгалын хувирлыг ялган мэдэх хийгээд цулын судсанд ойртвол усны эхний цалгиа мэт, түүнээс холдвол (савын) холын зочдын сураг лугаа адил гэсэн нь судасны ханын байдлаар нарийн ялган мэдэхийг хэлэх ажээ. Товчоор хэлэхэд судас барих онолын үндэс нь хийн бэлгэ чанар, цусны бэлгэ чанар хоорондын уялдаа тэдгээрийн үйлдэл өөрөөр хэлбэл судасны булчингийн давхрагын үйл

ажиллагааны хүчин зүйл лугшилтын тоо, судасны хананд учруулах даралт, судасны ханын байдал, урсах цусны өтгөн, шингэн зэрэг олон зүйлд тулгуурладаг байгаа нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.

Дүгнэлт

Эмчийн долоовор хуруу буюу цонгоор арьс, дунд хуруу буюу гангаар мах, ядам хуруу буюу чагаар ясанд төдий хөнгөн дарж судас барьдаг нь уламжлалт анагаах ухааны хувьд дараалсан даралтын эсэргүүцлийг даван орж ирж буй цусны эрчилсэн урсгалын хувирлыг ялган мэдэх, хийн бэлгэ чанар, цусны бэлгэ чанар хоорондын уялдаа тэдгээрийн үйлдэлд харин орчин цагийн анагаах ухааны онолоор судасны булчингийн давхрагын үйл ажиллагааны хүчин зүйл лугшилтын тоо, судасны хананд учруулах даралт, судасны ханын байдал, урсах цусны өтгөн, шингэн зэрэг олон хүчин зүйлд тулгуурладаг болохыг тус тус тодруулав.

Ном зүй

1. Болд.Ш. Судсаар оношлох онолын үндэс, харьцуулсан судалгаа. УБ, 1993, х.3
2. Дагданбазар.Б, Амгаланбаатар.Д, Ш.Болд. Судсаар оношлохуйн онолын үндэс. Монголын анагаах ухаан. 1993, 1(95)
3. Болд.Ш. Халуун, хүйтэн судасны илрэлийн талаарх МУАУ-ны онолын мөн чанарыг судлах асуудалд. Анагаах ухааны дэд докторын зэрэг горилсон нэг сэдэвт зохиол. УБ, 1998
4. Рашааны зүрхэн найман гишүүнт нууц увдисын үндэс. Модон барын монгол хэвлэл
5. Дармо маарамба Лувсанчойдаг. Зарлигийн эрхэст харанхуйг арилгагч зул. Модон барын төвөд хэвлэл
6. Рашааны зүрхэн найман гишүүнт нууц увдисын үндэс. Модон барын монгол

- хэвлэл
7. Дэсрид Санжаажамц. Хөх Биндэрья. Модон барын төвөд хэвлэл
8. Рашааны зүрхэн найман гишүүнт нууц увдисын үндсээс номлолын үндэс хэмээх оршвой. Модон барын монгол судар
9. Дагданбазар.Б, Амгаланбаатар.Д, Ш.Болд. Судсаар оношлохуйн онолын үндэс. Монголын анагаах ухаан. 1993, 1(95), х. 31
10. Мөн тэнд, тал
11. Рашааны зүрхэн найман гишүүнт нууц увдисын үндсээс номлолын үндэс хэмээх оршвой. Модон барын монгол судар
12. Дагданбазар.Б, Амгаланбаатар.Д, Ш.Болд. Судсаар оношлохуйн онолын үндэс. Монголын анагаах ухаан. 1993, 1(95), х.31-32
13. Мөн тэнд, х.32
14. Мөн тэнд, х.33
15. Дармо маарамба Лувсанчойдаг. Зарлигийн эрхэст харанхуйг арилгагч зул. Модон барын төвөд хэвлэл

*Уншин танилцаж, нийтлэх санал өгсөн:
Академич Л.Лхагва*